

RESPONSABILITATEA ȘI LIBERUL ARBITRU ÎN GÂNDIREA LUI EMIL BRUNNER. CONSIDERAȚII CRITICE ORTODOXE

Pr. dr. Mihai IORDACHE
Arhiepiscopia Bucureștilor

Abstract

Do we have free will or not? In fact, what is the free will? Can we lost it or don't use it (properly)? Who can confers us the responsibility and what is that ultimately? The present text endeavours to give persuasive answers to these questions. On the one hand, it begins with the Protestant theologian Emil Brunner's thought, to whom it makes a critical Orthodox research, and on the other hand, it analyses narrowly the riches of patristic thoughts and Orthodox theology, that astonished quite distinguished nuances concerning responsibility and free will. Unfortunately, these nuances aren't well known nowadays even in the majority of the Orthodox countries.

Keywords: responsibility, free will, freedom, Emil Brunner, Church Fathers.

Introducere

În acest studiu ne propunem să prezentăm două noțiuni fundamentale din gândirea teologului protestant Emil Brunner (1889-1966): responsabilitatea și liberul arbitru. Înainte de toate, vom încerca, pe de o parte, să înțelegem mai bine cele două concepte de bază, care ocupă un loc central în gândirea teologului protestant, iar pe de altă parte, să evidențiem diferențele dintre gândirea protestantă și teologia patristică răsăriteană.

1. Responsabilitatea omului

Responsabilitatea joacă un rol deosebit de important pentru teologia lui Emil Brunner¹, existând o strânsă legătură între libertatea persoanei umane și răspunderea pe care aceasta este datoare să

---

¹ Considerat a fi unul dintre cei mai mari teologi protestanți ai secolului al XX-lea, Emil Brunner s-a născut în 1889 la Winterthur și a murit în 1966 la Zürich.

și-o asume înaintea lui Dumnezeu și față de semenii săi. Marcat fiind de teologia protestantă și de cultura occidentală, Brunner consideră responsabilitatea o caracteristică de bază a ființei, atât în domeniul teologiei, cât și în cel al vieții sociale de zi cu zi.

În acest sens, teologul elvețian afirmă: „Dumnezeu dorește să-l considere pe om ființă liberă (*freies Wesen*). El nu vrea ca acesta să fie asemenea celorlalte creaturi, cu un statut exclusiv obiectiv, ci dorește ca omul să fie o reflectare a slăvitei Sale creații, care evidențiază dumnezeirea Sa. Prin aceasta, Dumnezeu așteaptă totdeauna o „reflectare” activă și spontană (*aktives und spontanes „Reflektieren“*) din partea omului. Cel care a creat toate celelalte lucruri prin Cuvântul Său, Cel care Duh fiind lucrează în libertate, dorește ca rezultatul actului creator („reflexia” creației sale) să fie mai mult decât o simplă reverberație; să fie un răspuns la Cuvântul Său, care este un act spiritual liber, să fie un „corespondent” la Cuvântul Său (*Er will einen „Reflex“, der mehr als Reflex, der Antwort auf sein Wort, der freie geistige Tat ist, eine „Ent-sprechung“ zu seinem Sprechen*)”². Numai acest răspuns poate, într-adevăr, să realizeze receptarea și împărtășirea cu adevărat a dragostei Sale, pentru că aceasta se poate împărtăși numai acolo unde este primită cu dragoste. Dacă omul nu reflectă iubirea lui Dumnezeu, înseamnă că actul Său creator nu și-a atins deplinătatea voită inițial. De aceea, Emil Brunner scrie mai departe că „existența creată a omului se află în inima sa, prin libertate, individualitate și eul personal. Numai un Eu poate răspunde unui Tu (*Nur ein Ich kann dem Du antworten*), numai un eu care are propria conștiință de sine poate răspunde lui Dumnezeu în libertate. Un automatism nu este capabil de replică. Un animal, spre deosebire de un automatism, poate foarte bine să reacționeze, dar nu poate răspunde (*ein Tier kann im Unterschied zum Automaten wohl «reagieren», aber nicht antworten*).

Profesor de Dogmatică la Zürich, între 1924 și 1953, el a marcat în mod decisiv, prin opera și teologia sa, pe de o parte, gândirea teologică protestantă modernă și contemporană, iar pe de altă parte, viața socială și economică occidentală, prin intuițiile și studiile sale etice și sociale. A făcut parte din „Teologia Dialectică”, un curent de teologie protestantă, care a luat ființă în Germania în perioada interbelică, ca o reacție la teologia protestantă liberală.

²Emil Brunner, *Die Christliche Lehre von Schöpfung und Erlösung. Dogmatik II*, Zwingli Verlag, Zürich, 1950, p. 65.

Cuvântul care nu este capabil să aibă conștiință proprie de sine nu se poate distanța de sine însuși și, de aceea, nu poate fi responsabil (*ist darum nicht verantwortlich*)³.

Referitor la crearea unei *alte* ființe spirituale, a unei alterități, conștientă și liberă, care să fie percepută ca un „Tu” al lui Dumnezeu și care să fie „față în față” cu Creatorul Său, și având posibilitatea să răspundă din proprie inițiativă lui Dumnezeu, Pr. Dumitru Stăniloae (1903-1993) afirmă următoarele: „Dumnezeu insuflă în organismul biologic suportul spiritual al sufletului căruia i se adresează chemarea Sa și, în același timp, îi dă capacitatea să răspundă. Dumnezeu suflând în om, începe să vorbească cu omul sau îi dă încredințarea că Dumnezeu vorbește și el trebuie să răspundă. Odată cu sufletul îi dă conștiința că Dumnezeu vorbește și că el trebuie să răspundă. Prin suflarea lui Dumnezeu, apare în om un *Tu* al lui Dumnezeu, care e „chipul lui Dumnezeu”, căci acest *tu* poate să spună și el *eu* și-i poate spune și el lui Dumnezeu *Tu*. Dumnezeu Își dă din nimic un partener al dialogului, dar într-un organism biologic. Suflarea spirituală a lui Dumnezeu produce o suflare spirituală ontologică a omului, sufletul spiritual înrădăcinat în organismul biologic, în dialog conștient cu Dumnezeu și cu semenii. Iar acest dialog e menit să dureze continuu”⁴.

Într-alt loc, făcând distincție între natura umană generală și personalizarea acestei naturi într-un ipostas, care e singura existență reală a naturii, adică într-un *tu*, capabil să-l asculte și să-i răspundă celuilalt, adică unui *eu*, Pr. Stăniloae continuă: „Natura subzistă cu adevărat în mai multe ipostasuri și se îmbogățește la nesfârșit în relația completă între ele, după modelul și din puterea comuniunii treimice. Ipostasul nu poate fi înțeles nici golit de natură, nici în afara relației. Ipostasurile sunt natura în existența concretă și în forma relațiilor între ele, natura în dinamica relațiilor interne ce se realizează în forma ei pluriipostatică. Ipostasul e un *eu* raportat la un *tu* de aceeași natură. Numai așa experiază relații nesfârșite de cunoaștere și de responsabilitate. Și numai așa există natura în mod real. Dar în forma de ipostas, natura umană

³ *Ibidem*, p. 65.

⁴ Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 1, EIBMBOR, București, 1996, p. 269.

realizează și relația nesfârșită cu un *Tu* absolut. Ipostasul uman, ca natură real subzistentă, nu se poate dezvolta cu adevărat fără relația cu absolutul personal, fără responsabilitatea față de el”⁵.

Emil Brunner susține că sinele liber al persoanei umane, capabil de autodeterminare, aparține constituției originare a omului, așa cum a fost el creat de Dumnezeu. „Dumnezeu dorește libertatea mea, pentru că dorește să Se slăvească și să Se dăruiască pe Sine. El dorește libertatea mea, ca posibilitate a răspunsului (*als Möglichkeit dieser Antwort*); de aceea, libertatea mea e de la început una responsabilă. Responsabilitatea este libertatea în angajament (*die Verantwortlichkeit ist die gebundene Freiheit*), care distinge libertatea umană de cea divină și ea este angajamentul liber, care deosebește angajamentul uman de cel al restului creației”⁶. În alt context adaugă: „Animalele și Dumnezeu nu au responsabilitate (*die Tiere und Gott haben keine Verantwortlichkeit*); animalele fiindcă sunt sub nivelul responsabilității, iar Dumnezeu fiindcă este deasupra lui. Animalele pentru că nu au deloc libertate, iar Dumnezeu pentru că are libertatea absolută (*unbedingte Freiheit*)”⁷.

În concepția teologului din Zürich, existența Ființei Divine deasupra responsabilității însumează în Sine răspundere în întregime pentru tot ceea ce a creat, pentru trecutul, prezentul și viitorul creației. Omul, ca ființă creată, este responsabil după modelul responsabilității Creatorului său.

Sfântul Ioan Gură de Aur (347-407) ne învață că datoria creștinilor este cu mult mai mare decât simpla participare regulată și plină de credință, în fiecare duminică, la Sfânta Liturghie. El cere de la noi să fim responsabili unii pentru alții și să trăim ca o familie creștină autentică. În privința responsabilității, aceasta nu trebuie să fie evitată sau respinsă pe motivul grijilor nenumărate pe care le purtăm în viața de zi cu zi: „Să nu ascultăm, iubitorilor, fără luare aminte cuvintele acestea! Să învățăm să ne îngrijim de virtute; să ne străduim să bine-plăcem lui Dumnezeu. Să nu ne fie o scuză nici grija de acasă, nici grija de soție, nici grija de copii,

---

⁵ Pr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, vol. 1, p. 279.

⁶ Emil Brunner, *op. cit.*, p. 66.

⁷ *Ibidem*.

nici altceva! Să nu socotim că ne sunt de ajuns aceste griji, spre a ne îndreptăți trândăvia și nepăsarea vieții noastre”⁸.

În ceea ce privește răspunderea față de propria familie, aceasta trebuie să fie ca o continuitate a viețuirii exemplare din interiorul ei, trăire care se bazează pe înțelegerea dintre soți, dintre bărbat și femeie, deseori evidențiată de Sfântul Ioan Gură de Aur ca fiind lucrul cel mai de preț într-o familie creștină: „Atunci e adevărată căsnicie, când domnește atâta înțelegere între bărbat și femeie, când sunt atât de strâns uniți prin dragoste, când este o atât de mare legătură între ei, câtă a fost și între Avraam și Sarra. După cum niciodată trupul nu se răscoală împotriva lui însuși și nici sufletul contra lui însuși, tot așa și bărbatul și femeia nu trebuie să se scoale unul împotriva altuia, ci să fie uniți. Atunci se vor putea revărsa asupra lor nenumărate bunătăți. Unde-i atât de mare înțelegere, acolo-i adunarea tuturor bunătăților, acolo-i pace, acolo-i dragoste, acolo-i vederea cea duhovnicească; acolo nu se vede luptă, nici bătaie, nici dușmănie, nici ceartă, ci toate sunt izgonite, pentru că înțelegerea dintre soți, rădăcina tuturor bunătăților, înțelegerea adică, face să dispară toate acestea”⁹.

Într-un astfel de context, consideră Emil Brunner, se poate pune întrebarea dacă idealul suprem al omului poate fi realizat sau nu. Această problematizare deschisă apare ca o consecință a libertății sale și a realității că natura omului creat de Dumnezeu are atât un aspect material, cât și unul spiritual. Nici calitatea libertății umane și nici folosirea păcătoasă a acestei libertăți nu pot altera existența răspunderii. „Omul este și rămâne responsabil, aceasta fiind totdeauna poziția sa proprie față de Creator. El își poate renege responsabilitatea (*er kann die Verantwortlichkeit leugnen*) sau își poate folosi în sens greșit libertatea sa, dar această responsabilitate nu și-o poate desființa (*aber er kann nicht die Verantwortlichkeit aufheben*). Responsabilitatea face parte din structura

---

⁸ Sf. Ioan Gură de Aur, *Omiliile la Facere*, vol. 1, traducere de Pr. prof. Dumitru Fecioru, EIBMBOR, București, 2003, pp. 256-257.

⁹ *Ibidem*, vol. 2, traducere de Pr. prof. Dumitru Fecioru, EIBMBOR, București, 2004, pp. 170-171. Vezi, de asemenea, și studiul lui Josiah Trenham, *Saint John Chrysostom for the 21st Century*, Conferință susținută la Seminarul Inter-ortodox, „Școala de Teologie Ortodoxă Holy Cross”, Brookline, MA, SUA, 10 noiembrie 2007, publicat pe <http://www.orthodoxinfo.com/general/saint-john-chrysostom-for-the-21st-century.aspx>.

irevocabilă dăruită făpturii umane (*dem Menschen unabänderlich gegebene Seinsstruktur*). Ființa omului – nu numai a celui credincios, ci a oricărui om – este actualitate responsorială (*responsorische Aktualität*)¹⁰.

Chiar și atunci când omul se dezice de propriul Creator și nu vrea să se supună lui Dumnezeu, afirmă Emil Brunner, prin răspunsul de negație și de indiferență față de Dumnezeu, ființa umană își exercită, în fapt, în virtutea libertății sale, responsabilitatea, ca natură a sa ultimă, aceasta făcând parte din structura ontologică a ființei umane¹¹, pentru că nimeni nu se poate dezice de răspundere, așa cum nu se poate dezice de propria sa libertate.

În teologia ortodoxă se vorbește despre responsabilitatea omului ca fiind determinată de libertatea ființei umane. De cele mai multe ori, paradigma responsabilității se sprijină pe comuniunea existentă în Biserică și pe inspirația responsabilității pe care o primim prin păstrarea unei relații vii cu Trupul lui Hristos. Fiecare creștin, mădular al Bisericii lui Hristos, este responsabil pentru sine însuși și pentru ceilalți: „Această polaritate făcea parte integrală din viața Bisericii și nu conducea în mod necesar la conflict: ea reflecta doar taina libertății umane, libertate văzută ca însuși darul Duhului Sfânt, revărsat asupra fiecărui creștin la Botez și făcându-l mădular responsabil al Trupului lui Hristos. Însă, chiar și atunci, înțelegerea sacramentală a eclesiologiei a servit drept garant împotriva individualismului și a arbitrarului: răspunderea putea să fie înțeleasă doar în acest cadru bisericesc și sacramental”¹².

Conform gândirii răsăritene, responsabilitatea omului și libertatea lui se continuă și în viața veșnică până la Judecata de Apoi a Mântuitorului Hristos. Teologul John Meyendorff (1926-1992) este de părere că omul va mai avea o dată posibilitatea de a-L urma sau de a-L refuza pe Creatorul Său, cu asumarea personală a tuturor consecințelor. „Libertatea omului nu se nimicește nici prin moartea fizică; astfel, există posibilitatea de schimbare continuă și de rugăciune reciprocă. Dar tocmai această libertate incubă responsabilitate și, prin urmare, testul suprem al Judecății de Apoi, când – singur în întregul sistem cosmic ce va cunoaște

---

¹⁰ Emil Brunner, *op. cit.*, p. 66.

¹¹ *Ibidem*, pp. 66-67.

¹² John Meyendorff, *Teologia Bizantină*, EIBMBOR, București, 1996, pp. 301-302.

atunci pe viu propria transfigurare finală – omul va avea încă privilegiul de a se confrunta cu consecința veșnică fie a lui «da», fie a lui «nu» față de Dumnezeu.”¹³

În concepția lui Emil Brunner, responsabilitatea este întemeiată pe relația omului cu Dumnezeu, prin care Dumnezeu vorbește și omul răspunde. Ca și la teologul protestant Karl Barth (1886-1968), responsabilitatea nu are numai un înțeles moral, ci și unul de răspuns (*Ver-Antwortung*), de replică sau de reflectare a chemării lui Dumnezeu, prin intermediul propriei atitudini. Văzută drept centrul existenței umane, responsabilitatea este cea care dă conținut și formă libertății noastre. „Dumnezeu vorbește, noi răspundem (*Gott redet, wir antworten*). În acest dialog, „existența unei agrăiri” și „necesitatea unui răspuns” (*Angesprochen – Sein und Antworten – Müssen*), ne regăsim existența ca persoane sau ca ființe personale, ceea ce ne deosebește de toate celelalte înfățișări ale realității cunoscute de noi. Așadar, existența noastră specific umană este o stare în această relație de dialog, în această relație de responsabilitate. Nu se poate spune că responsabilitatea a fost dată ființei noastre, ci responsabilitatea este proprie numai ființei sau, cel puțin, libertatea responsabilă este centrul tuturor ființelor. Datorită faptului că am fost chemați și se așteaptă un răspuns de la noi, ne-a fost dăruită libertatea și putem conștientiza libertatea noastră. „Noi avem libertate numai pentru că ea se întemeiază pe acest fapt și pentru că acționează conform unei legi și după anumite reguli. Trebuie să răspundem în așa fel, încât răspunsul nostru să corespundă chemării noastre (*dass unsere Antwort dem Anspruch entspricht*).”¹⁴

Teologul elvețian consideră că responsabilitatea noastră trebuie să fie tot timpul în interacțiune cu cea a semenului nostru, însă nu direct față de el, ci pentru acesta, înaintea lui Dumnezeu, căci Dumnezeu este izvorul libertății noastre. Semenii sunt limitaarea libertății noastre. „Responsabilitatea noastră își descoperă conținutul său concret prin ceilalți oameni, față de care libertatea noastră este limitată (*unsere Freiheit begrenzt ist*). Dacă nu ar

¹³ *Ibidem*, p. 296.

¹⁴ Emil Brunner, *Ein offenes Wort. Vorträge und Aufsätze 1917-1962*, Theologischer Verlag, Zürich, 1981, p. 344.

fi existat ceilalți oameni, nu s-ar fi născut niciodată ideea unei responsabilități personale. Însă, nu suntem responsabili *prin* ceilalți oameni (*nicht «durch» unsere Mitmenschen sind wir verantwortlich*) – cum consideră pozitivismul – și nici aceștia nu constituie izvorul responsabilității noastre. Căci, cum ar putea un om, ca mine, să-și limiteze libertatea în așa fel încât să fie necesar să recunoască această limitare în interiorul său ca pe o necesitate? Dacă am dori să vedem răspunderea noastră ca pe un simplu fenomen interuman, atunci imediat poziția lui «tu trebuie» ar depăși regula de prudență a utilitarismului, iar simțul respectului adânc ar dispărea. Nu suntem responsabili *față de* aproapele nostru, ci suntem responsabili *pentru* aproapele nostru față de Dumnezeu (*nicht unseren Mitmenschen sind wir verantwortlich, sondern «für» sie sind wir Gott verantwortlich*). Răspunderea noastră trebuie și poate să se realizeze numai în relație cu ceilalți. Însă, temeiul și fundamentul responsabilității este acolo unde libertatea însăși își are temeiul său. Noi avem libertatea fundamentată în Dumnezeu, ca una responsabilă, ca una care ne repune în relație adevărată cu aproapele nostru.¹⁵

În sensul cuvintelor exprimate mai sus, filosoful german Immanuel Kant (1724-1804) spunea că libertatea personală a fiecăruia este limitată de libertatea celuilalt, însă Părintele Dumitru Stăniloae afirma că libertatea celuilalt îmi întărește mie libertatea mea.

Pentru gândirea lui Emil Brunner, relația libertate-responsabilitate este una fundamentală pentru viața omului. Acest adevăr și-a dovedit valabilitatea nu numai în sfera teologiei, ci și în celelalte domenii ale vieții umane. „Ceea ce se așteaptă de la fiecare om cu rațiune este ca el să înțeleagă de ce libertatea este întemeiată pe responsabilitate și de ce, prin faptul acesta, ea este limitată de responsabilitate (*darum eine durch die Verantwortlichkeit begrenzt ist*).”¹⁶ În altă lucrare, teologul elvețian afirmă: „Nu există conștiința de responsabilitate neutră (*es gibt kein neutrales Verantwortlichkeitsbewusstsein*). Devenim conștiinți de responsabilitatea noastră fie pe cale negativă, prin vocea conștiinței, fie pe cale

¹⁵ *Ibidem*, p. 344.

¹⁶ *Ibidem*, p. 347.

pozitivă, prin intermediul credinței”¹⁷. De aici, Brunner trage concluzia că nu există o conștiință care să aibă de la sine însăși credința în Dumnezeu; aceasta este doar o teorie speculativ-idealistică.

În privința răspunderii pe care omul o poartă ca o consecință a faptului că este chip al lui Dumnezeu, Emil Brunner este de părere că chipul lui Dumnezeu în om (*Imago Dei*), împreună cu alte concepte dogmatice, aparțin acelor elemente ale doctrinei credinței pe care trebuie să le înțelegem mai mult printre rânduri, decât în sens propriu-zis, sau altfel spus, trebuie să scăpăm de rigiditatea învățăturii biblice. Înainte de toate, a fi om se referă la faptul că ființa umană poate gândi, că se poate înălța deasupra sensului lumii prin concepții și idei, că poate înțelege și stăpâni natura, că poate vorbi cu Dumnezeu și că poate și trebuie să răspundă „agrării” lui Dumnezeu. Mai mult decât atât, orice face omul, fie că gândește sau nu, fie că dorește sau nu, el răspunde chemării lui Dumnezeu. Esența ființei umane este responsabilitatea și responsabilitatea este esența umanității, conchide Emil Brunner¹⁸.

Din expunerea de până acum, am observat că responsabilitatea omului ocupă un loc central în gândirea teologului protestant Emil Brunner, ca de altfel în întreaga teologie protestantă, fiind considerată suportul libertății umane și constituindu-se, prin datoria răspunsului, drept starea de normalitate față de Dumnezeu și față de semenii. E de remarcat și faptul că responsabilitatea omului față de ceilalți este direcționată tot către Dumnezeu, fiind de fapt o responsabilitate *pentru* semenii, dar *față* de Dumnezeu.

2. Liberul arbitru

În gândirea lui Emil Brunner, liberul arbitru nu poate fi substituit libertății omului, ci reprezintă mai degrabă o situație de cădere a omului din starea sa originală. El este de părere că „omului

---

¹⁷ Emil Brunner, *Das Gebot und die Ordnungen. Entwurf einer protestantisch-theologischen Ethik*, Verlag J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1932, p. 143.

¹⁸ Emil Brunner, *The Scandal of Christianity*, SCM Press LTD, London, 1951, p. 59. În această carte sunt redată cinci referate susținute de Emil Brunner la Trinity College, în Glasgow, în martie 1948.

nu-i este dat să aleagă între credință și necredință, supunere sau nesupunere, ci să răspundă în mod corespunzător Cuvântului lui Dumnezeu (*ihm „entsprechend“ seinem Wort zu antworten*). Libertatea alegerii se deosebește de realizarea răspunsului adevărat, pentru că aceasta conține posibilitatea unui răspuns fals. Libertatea formală (*die formale Freiheit*), despărțită de libertatea materială (*materiale Freiheit*), de existența în dragostea lui Dumnezeu, este deja un rezultat al păcatului (*eine Folge der Sünde*)¹⁹. Omul nu se cuvine să știe nimic de această libertate concretizată în forma generozității dragostei lui Dumnezeu. Faptul că el este conștient de libertatea alegerii este deja efectul păcatului și al separării de legătura sa directă cu Dumnezeu. Acest înțeles poate fi considerat ca o semnificație teologică a interzicerii cunoștinței binelui și răului adresată lui Adam în Paradis. Responsabilitatea desprinsă din harul generos al Creatorului²⁰ poate fi înțeleasă ca responsabilitate legală. De aceea, responsabilitatea legală este deja un rezultat al falsei autonomii a omului și este în strânsă dependență de aceasta.

În teologia ortodoxă, Sfântul Vasile cel Mare (330-379) spune că omul a primit porunca să devină Dumnezeu și, ca să poată răspunde acestei porunci, i-a lăsat omului libertatea deplină, iar în această libertate deplină poate fi înțeleasă și posibilitatea de a alege chiar între bine și rău, primul pas constituindu-se prin liberul arbitru. „Ca să poată împlini ordinul de a deveni Dumnezeu, omul trebuia să-l poată și refuza. Dumnezeu se face ne-atotputernic în fața libertății umane, pe care nu o poate încălca, pentru că ea provine din atotputernicia lui Dumnezeu. Desigur, omul a fost creat numai prin voința lui Dumnezeu, dar nu poate fi îndumnezeit numai prin ea. A fost necesară o singură voință pentru creație, dar e nevoie de două, pentru îndumnezeire. O singură voință, pentru a aduce la existență chipul; dar două pentru a face chipul asemănare. Iubirea lui Dumnezeu e așa de mare, că nu vrea să constrângă pe om. Căci nu este iubire fără respect.

---

¹⁹ Emil Brunner, *Die christliche Lehre von Schöpfung und Erlösung...*, p. 72.

²⁰ Emil Brunner observă și apreciază faptul că la Karl Barth, în special în antropologia acestuia, harul creației diferă de harul mântuirii; aceste două haruri nu sunt identice. Emil Brunner, *Der neue Barth*, în „*Zeitschrift für Theologie und Kirche*“, Mohr Siebeck, Tübingen, 1951, p. 100.

Voința divină se va supune tatonărilor, ocolirilor, revoltelor înseși ale voinței umane pentru a o aduce la o liberă consimțire. Aceasta este providența divină²¹.

Ca o continuare a celor afirmate de Sfântul Vasile cel Mare, un alt Sfânt Părinte al Bisericii, Sfântul Ioan Damaschinul (675-749), afirmă că Dumnezeu poate să facă toate câte dorește, dar nu dorește să facă toate câte poate. Pentru că ar putea să-l mântuiască pe om fără voia sa, dar nu dorește acest lucru. În alt loc, Sfântul Ioan Damaschinul adaugă următoarele cuvinte, în același sens: „Discuția asupra liberului arbitru, adică asupra celor ce sunt în puterea noastră, pune mai întâi problema dacă este ceva în puterea noastră. Aceasta pentru motivul că mulți se opun acestei afirmații. În al doilea rând, pune problema: care sunt cele în puterea noastră și asupra cărora avem stăpânire. În al treilea rând, de a cerceta cauza pentru care Dumnezeu creându-ne ne-a făcut liberi²². Mai departe, același Părinte spune: „Căci nu este cu cale să atribuim lui Dumnezeu acțiunile rușinoase uneori și nedrepte ale noastre; nici necesității, căci ele nu sunt întotdeauna la fel; nici sorții, căci ei spun că cele ale sorții fac parte din cele necesare și nu din cele posibile; nici naturii, căci operele naturii sunt viețuitoarele și vegetalele; nici norocului, căci acțiunile oamenilor nu sunt rare și neașteptate; nici întâmplării, căci ei susțin că cele produse de întâmplare aparțin celor neînsuflăite sau iraționale. Rămâne deci ca însuși omul, care acționează și lucrează, să fie principiul faptelor sale și să aibă liberul arbitru²³.

În concepția lui Emil Brunner, „starea omului de a alege între bine și rău nu ține direct de creația divină a lui Dumnezeu. Ea este deja rezultatul unui răspuns fals (*bereits erfolgenden falschen Antwort*), ca urmare a păcatului, având ca efect această alternativă de „ori-ori” (*Entweder-Oder*). Din punctul de vedere al creației divine, libertatea nu înseamnă libertate de alegere între două posibilități (*die Freiheit nicht als Freiheit der Wahl zwischen zwei Möglichkeiten ist*), ci libertatea în dragostea lui Dumnezeu, așezată ca libertate în dependență absolută (*als Freiheit in der vollkommenen*

²¹ Apud Pr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă...*, vol. 1, p. 283.

²² Sf. Ioan Damaschinul, *Dogmatica*, traducere de Pr. Dumitru Fecioru, EIBMBOR, București, 1943, p. 154.

²³ *Ibidem*, p. 155.

Abhängigkeit gesetzt). Așa cum există distingerea între responsabilitatea ca structură formală, care nu poate fi pierdută și responsabilitatea care-și găsește îndeplinirea sa materială prin existența în dragoste, tot astfel responsabilitatea materială poate deriva dintr-o falsă decizie, din păcat²⁴.

Teologul protestant spune că omul nu a fost creat numai *din* dragostea lui Dumnezeu, ci și *prin* dragostea lui Dumnezeu. Ca urmare, existența în această dragoste nu reprezintă un ideal, ci natura proprie a omului, ca creatură a lui Dumnezeu. Cu alte cuvinte, nu poate exista un liber arbitru al omului, care să-l poată face pe el să asculte sau să nu asculte de Dumnezeu.

Dacă a fost creat prin dragostea lui Dumnezeu, omul trebuie să răspundă acestei iubiri prin acceptarea darului libertății și prin credința în Iisus Hristos, Răscumpărătorul său. Brunner face o legătură între înțelegerea libertății și asumarea necesității de a răspunde lui Dumnezeu. Imperativul răspunsului ființei umane nu reprezintă una dintre alternative, ci este singura posibilitate prin care omul își manifestă libertatea. „Libertatea se bazează și pe următorul aspect: dorința nu este liberă ca putere (*frei ist der Wille nicht als Kraft*), pentru că toate celelalte puteri sunt determinate în mod cauzal, ci ca posibilitate, venită din altă parte decât din natură, adică din dorința înaltă de a fi stabilită. „Trebuie” nu este numai fundamentul recunoașterii libertății, ci și temeiul ei real (*das Sollen ist nicht nur der Erkenntnisgrund der Freiheit, sondern auch der Realgrund*). Libertatea există doar pentru că avem posibilitatea să ne mișcăm, nu numai din cauza motivelor, ci și din cauza lui „trebuie”. Și cunoaștem libertatea, lucru care contrazice toate celelalte cunoștințe normale, numai datorită faptului că ne este cunoscută semnificația lui „trebuie” al nostru. Conștiința libertății își pierde valabilitatea, prin „trebuie”, la fel ca și libertatea (*mit dem Sollen fällt, wie die Freiheit, so auch das Freiheitsbewusstsein dahin*)²⁵.

După învățătura ortodoxă, omul a fost făcut după chipul lui Dumnezeu, ca ființă personală pentru a se întâlni cu Dumnezeu (Facerea 1, 26), și El o ființă personală. Dumnezeu îi vorbește omului

²⁴ Emil Brunner, *Die christliche Lehre von Schöpfung und Erlösung...*, p. 88.

²⁵ Emil Brunner, *Die Mystik und das Wort*, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1924, p. 344.

ca unei persoane, iar omul răspunde (Facerea 3, 9-10). Dumnezeu, ca Persoană liberă, se adresează omului, tot persoană liberă, și îi cere acestuia să se desăvârșească și să se îndumnezeiască. „Fiți desăvârșiți, precum Tatăl vostru Cel ceresc desăvârșit este (Matei 5, 48). Cerința este adresată libertății umane, iar acest lucru nu face ca libertatea să fie depășită sau anulată în vreun fel. Ca ființă personală, omul poate accepta voința lui Dumnezeu, dar în același timp o poate refuza. Chiar și atunci când omul se îndeplinește foarte mult de Dumnezeu și devine ne-asemănător cu El, acesta rămâne tot persoană, pentru simplul fapt că pecetea lui Dumnezeu în om este indestructibilă. În același mod, omul rămâne o persoană când îndeplinește voința lui Dumnezeu și tinde a realiza în firea sa asemănarea cu El.

Sfântul Ioan Damaschin afirmă că „Dumnezeu l-a făcut pe om prin fire fără de păcat, iar prin voință liber. Spun fără de păcat, nu pentru că ar fi incapabil de a păcătui – căci numai Dumnezeirea este incapabilă de păcat – ci pentru că nu are în firea sa facultatea de a păcătui, ci mai mult în libertatea voinței. Avea adică puterea să rămână și să progreseze în bine, ajutat fiind de harul dumnezeiesc, după cum avea și puterea să se întoarcă de la bine și să ajungă la rău, lucru pe care Dumnezeu îl îngăduia, pentru motivul că omul era înzestrat cu liberul arbitru. Nu este virtute ceea ce se face prin forță”²⁶.

Sfântul Grigorie de Nazianz (329-390) spune că Dumnezeu l-a cinstit pe om dăruindu-i libertate, pentru ca bunătatea să aparțină în mod deplin acestuia atunci când o alege, nu mai puțin decât în Dumnezeu Însuși, Care a sădit primele roade ale bunătății în natura umană²⁷. Așadar, fie că alege binele, fie că alege răul, ori că are tendința spre asemănarea cu Dumnezeu, ori spre ne-asemănare, omul posedă pentru veșnicie natura sa liberă, pentru că este persoană creată după chipul lui Dumnezeu, care este liber.

Potrivit gândirii patristice răsăritene, liberul arbitru este doar o primă parte a libertății. El există în persoana umană și este dăruit de Dumnezeu tuturor pentru a putea hotărî singuri mântuirea și

---

²⁶ Sf. Ioan Damaschinul, *op. cit.*, pp. 126-127.

²⁷ Vladimir Lossky, *Teologia Mistică a Bisericii de Răsărit*, Editura Anastasia, București, s.a., p. 153.

urmarea lui Dumnezeu. Sfântul Ioan Damaschin, vorbind despre liberul arbitru, declară: „Dacă omul cu nici un chip nu este principiul acțiunii sale, este zadarnic să aibă facultatea de a delibera. Căci la ce îi va folosi deliberarea dacă nu este deloc stăpânul acțiunii sale? Orice deliberare se face în vederea acțiunii. Iar a declara că este de prisos partea cea mai frumoasă și cea mai de preț din om, ar fi una din cele mai mari absurdități. Prin urmare, dacă deliberează, deliberează în vederea acțiunii, căci orice deliberare este în vederea acțiunii și din pricina acțiunii”²⁸. Pe lângă aceasta, mai afirmă: „Trebuie să se știe că alegerea a ceea ce este de făcut este în puterea noastră”, pentru că „liberul arbitru însoțește în chip nemijlocit rațiunea”²⁹. Iar mai jos adaugă: „Tot cel care deliberează, deliberează pentru că are în stăpânirea sa alegerea celor care trebuie făcute, cu scopul de a alege ceea ce s-a judecat ca preferabil de deliberare și alegându-l să-l facă”³⁰. Pentru Sfântul Ioan Damaschin nu numai oamenii au liberul arbitru, ci și „îngerii, fiind ființe raționale, sunt înzestrați cu liberul arbitru”³¹.

În teologia ortodoxă, între liberul arbitru și libertatea omului există o diferență semnificativă. Liberul arbitru poate fi inclus în libertate, dar niciodată libertatea nu trebuie redusă *numai* la liberul arbitru. Pr. Dumitru Stăniloae explică raportul dintre cele două noțiuni în felul următor: „Disputele teologice din Occident au pornit de la o noțiune foarte echivocă a libertății: de la pretinsul liber arbitru sau de la libertatea care ar fi absolut neutră și pentru bine și pentru rău. Ele și-au pus problema: în întâlnirea grației divine cu această libertate, poate învinge grația sau libertatea? În cazul când învinge libertatea, aceasta se decide oarecum singură pentru bine; în cazul când învinge grația, această libertate e dusă oarecum la bine cu sila (predestinare). În nici unul din cazuri nu se realizează colaborarea adevărată sau nu se dobândește libertatea adevărată, atât prin har, cât și prin voința noastră”³².

---

²⁸ Sf. Ioan Damaschinul, *op. cit.*, pp. 155-156.

²⁹ *Ibidem*, p. 157.

³⁰ *Ibidem*, p. 158.

³¹ *Ibidem*.

³² Pr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, EIBMBOR, București, 1997, p. 210.

Potrivit gândirii lui Emil Brunner, antropologia creștină îl privește pe om nu numai ca responsabil, dar și ca vinovat, pentru că și-a pervertit firea prin folosirea în mod eronat a libertății, și în felul acesta și-a pierdut-o. De aici înainte, întreaga existență a omului se zbate în această contradicție. Nu dubla natură a omului, trup și suflet, constituie marea antiteză. „Punctul central, inima acestei contradicții a omului este propria emancipare, auto-îndepărtarea sa rebelă de Creator. În această emancipare, omul își atribuie în mod fals o independență, care în realitate este nelibertate (*eine Selbstständigkeit, die in Wahrheit Unfreiheit ist*). Natura intimă a omului a fost schimbată prin această pervertire a atitudinii omului față de Dumnezeu. (...) Omul este – indiferent că știe sau că nu știe – în conflict cu firea cu care a fost creat (*im Zwiespalt mit seinem geschaffenen Wesen*); este «bolnav» având «boală spre moarte» care, când se agravează, se manifestă sub forma deznădejdi”³³.

Doctrina biblică, consideră Brunner, nu spune că omul poate păcătui, ci că omul a devenit păcătos, prin înțelegerea și aplicarea greșită a libertății sale. Afirmatia lui nu trebuie înțeleasă cu referire exactă la un anumit om, ci la omul în general, aceasta constituindu-se de fapt ca o parte a învățaturii protestante despre căderea omului³⁴.

Spre deosebire de concepția teologului elvețian, învățătura patristică răsăriteană are un înțeles diferit în privința păcatului: prin Botez, omului îi este iertat păcatul strămoșesc, însă el greșind din nou în mod repetat (patima) are nevoie de iertare, de pocăință și de luptă pentru a se ridica din păcat și pentru a nu mai păcătui. Prin Taina Sfintei Spovedanii, omului îi sunt iertate păcatele săvârșite, iar prin efortul personal continuu, prin lupta permanentă cu păcatul și patimile, și prin ajutorul harului lui Dumnezeu, se poate înălța la starea de a nu mai păcătui. La această înălțime a trăirii duhovnicești au ajuns sfinții.

Emil Brunner se întreabă, în continuare: de ce a încercat omul să-L păcălească pe Dumnezeu și a ales această falsă libertate? El

³³ Emil Brunner, *Das Gebot und die Ordnungen...*, p. 138.

³⁴ Idem, *The Scandal of Christianity...*, p. 63.

afirmă că la această întrebare nu găsim un răspuns în Sfânta Scriptură.

După părerea noastră, tocmai aici se poate găsi rezolvarea cea mai bună a problemei libertății limitate a omului, susținută de teologia protestantă. Anume, în faptul că omul a încercat să-L înșele pe Creator, tocmai pentru că avea libertatea deplină dată de Acesta de a urma sau de a nu urma porunca Sa dumnezeiască. Dacă ar fi avut o libertate limitată, nu ar fi putut să încalce Cuvântul lui Dumnezeu și chiar să se împotrivescă voinței sfințitoare a Acestuia.

Emil Brunner consideră că omul a ales o „falsă libertate”³⁵, însă cu aceasta nu putem fi așa de ușor de acord. Dimpotrivă, cele afirmate mai sus au demonstrat că *numai* prin intermediul libertății adevărate și depline omul a putut să aleagă și să acționeze într-un anumit fel, conform convingerii și voinței sale proprii. Nu poți să alegi o libertate, falsă sau adevărată, ci, *prin* intermediul sau în virtutea unei libertăți, alegi un lucru din mai multe variante.

În gândirea lui Emil Brunner, dragostea presupune o libertate completă. Ea tinde spre un nivel mai înalt al libertății, decât simpla recunoaștere supusă a lui Dumnezeu. Dragostea este cea mai dezirabilă activitate liberă din tot ceea ce putem noi gândi. Ea este de fapt esența liberului arbitru, putând căpăta înțelesuri extreme, de la cea mai liberă acțiune, până la cea mai dependentă acțiune. Sensul biblic al iubirii noastre pentru Dumnezeu este cel al unei dependențe totale³⁶.

Afirmația teologului protestant trebuie înțeleasă mai mult în sensul cuvintelor Fericitului Augustin (354-430): „Iubește și fă ce vrei!” În Ortodoxie, libertatea adevărată nu se referă la „posibilitatea” de a face ceea ce dorești în orice moment. La polul opus al acestei idei apusene se găsește învățătura răsăriteană despre păcat și patimi. Nicidecum și nicăieri în tradiția creștină răsăriteană, credinciosul adevărat nu acționează după bunul plac al momentului. Libertatea deplină este dobândită în momentul hotărârii personale de a „mărturisi cu gura ta că Iisus este Domnul și de a

---

³⁵ *Ibidem*, p. 63.

³⁶ Idem, *Wahrheit als Begegnung*, Zwigli Verlag Zürich und Stuttgart, 1963, pp. 41 ff.

crede în inima ta că Dumnezeu L-a înviat pe El din morți, și așa te vei mântui” (Romani 10, 9). Dumnezeu dorește dintotdeauna ca alegerea personală a omului să se îndrepte către Sine și, din acest motiv, niciodată nu-l constrânge pe om, ci doar îl cheamă spre El prin cuvintele: „Dă-mi să beau”³⁷ (Ioan 4, 7). Mântuitorul Hristos prețuiește libertatea omului prin cuvintele: „Iată, stau la ușă și bat; de va auzi cineva glasul Meu și va deschide ușa, voi intra la el și voi cina cu el și el cu Mine” (Apocalipsa 3, 20).

Din expunerea de până acum se pot distinge două etape, în analizarea noțiunii de „libertate” în tradiția ortodoxă. Prima este constituită din *momentul alegerii libere*, prin care ne decidem în privința ascultării Cuvântului lui Dumnezeu, iar acest moment nu este unic, ci poate fi – chiar de foarte multe ori – repetat. În „Rugăciunile dimineții”, ne rugăm lui Dumnezeu cu următoarele cuvinte ale Sfântului Ioan Gură de Aur: „Doamne, Dumnezeul meu, deși n-am făcut nici un bine înaintea Ta, dă-mi, după harul Tău, să pun început bun”³⁸. Spunem, cu alte cuvinte: Doamne, ajută-mă, ca începând din acest moment, să mă hotărâsc liber și personal pentru a-Ți urma Ție, a face binele și a lupta împotriva răului. Un

---

³⁷ Referitor la aceste cuvinte ale Mântuitorului Hristos adresate femeii samaritane, Pr. Dumitru Stăniloae afirmă într-una din notele explicative ale *Comentariului la Evanghelia Sfântului Ioan* al Sfântului Chiril al Alexandriei următoarele: „Continuând explicațiile simbolice ale Sfântului Chiril, am putea spune că Iisus arată, prin cererea făcută femeii: «Dă-mi să beau», că Dumnezeu dorește ca omul să I se deschidă prin iubirea lui, ca să-l poată mântui venind în el. Și pentru aceasta Dumnezeu se face om, trăind în slăbiciunea omenească asumată de El, nevoia de a I se arăta iubire prin fapte de ajutorare. Apa pe care o cere e viața, care Îi vine și Lui ca om din iubirea altei persoane”. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, în Sf. Chiril al Alexandriei, *Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan*, traducere de Pr. prof. D. Stăniloae, PSB, vol. 41, EIBMBOR, București, 2000, p. 209, n. 364. Cât privește „apa cea vie” despre care ne vorbește Mântuitorul Hristos tot în dialogul cu femeia samaritană (Ioan 4, 10, 14), Sfântul Chiril al Alexandriei afirmă în aceeași lucrare: „Iar «apă vie» numește darul de viață făcător al Duhului, singurul prin care umanul, deși asemănător buturugilor din păduri, ca unul ce este uscat și neroditor de virtute, predat relor uneltiri ale diavolului, revine la frumusețea de la început a firii și, adăpându-se din harul de viață făcător, se împodobește cu florile variate ale bunătăților și face să crească vlăstarele deprinderilor iubitoare de virtute și se înalță în ramurile bine hrănite ale iubirii de Dumnezeu”. Sfântul Chiril al Alexandriei, *op. cit.*, pp. 210-211.

³⁸ *Ceaslov*, EIBMBOR, București, 2014, p. 18.

creștin evlavios rostește aceste rugăciuni cu toată credința și convingerea, în fiecare dimineață. Cea de-a doua este reprezentată de „urcușul” spre cunoașterea lui Dumnezeu, iar aceasta devine din ce în ce mai strâns legată de ignorarea voinței proprii și de ascultarea tot mai mult de Dumnezeu, de urmarea Acestuia și de comuniunea și unirea cu El.

Concluzii

Cele prezentate mai sus au arătat că responsabilitatea omului este înțeleasă de teologul Emil Brunner ca un element constitutiv al ființei umane, iar concretizarea sa este răspunsul pe care fiecare om este dator să-l dea lui Dumnezeu. Am observat că nu există o responsabilitate neutră sau o absență a acesteia. Dimpotrivă, în orice om găsim o formă distinctă de manifestare a responsabilității, a răspunsului. Importanța și greutatea acestui concept de responsabilitate în Protestantism ar trebui să dea mai mult de gândit teologilor ortodocși de astăzi, în demersul lor de a redescoperi valorile și reperate autentice ale responsabilității, pornind de la Sfânta Scriptură și bogata tradiție patristică.

În privința liberului arbitru, lucrurile sunt foarte clare pentru gândirea lui Emil Brunner: omul nu are liber arbitru, ci trebuie neapărat să răspundă chemării Cuvântului lui Dumnezeu, singurul Mijlocitor real între Dumnezeu și oameni. Gândirea ortodoxă înțelege prin liberul arbitru posibilitatea de a-L asculta sau refuza pe Dumnezeu, dar îl consideră totuși drept primul pas, minor, al libertății umane care are valențe mult mai ample și mai profunde decât cele întâlnite în teologia protestantă.